

Skaityme tarmiškai

Tekstus parinko:

Dangira Nefienė

Plokštelę sudarė:

Gintarė Šeškevičiūtė

Tekstus skaitė:

*Aldona Bendoriūtė, Nerijus Gadliauskas,
Algirdas Gogelis, Elena Ivaško, Algirdas Latėnas,
Nijolė Narmontaitė, Aušra Pukelytė, Neringa Varnelytė*

Garsą įrašė:

Julius Aglinskas

Plokštelę programavo:

Baltic Optical Disc

Viršelio nuotraukos autorė:

Asta Leskauskaitė

Dizaineris:

Saulius Juozapaitis

ISBN 978-9986-580-27-0

- © Gintarė Šeškevičiūtė, 2013
- © Danguolė Mikulėnienė, 2013
- © Violeta Meiliūnaitė, 2013

- © Lietuvių kalbos institutas, 2013
- © A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko
memorialinis muziejus, 2013

TURINYS

1. Jonas Biliūnas. Kliudžiau	Algirdas Gogelis
2. Sigitas Birgelis. Autobiografija (eil.)	Elena Ivaško
3. Romualdas Granauskas. Su peteliške ant lūpų	Nijolė Narmontaitė
4. Vincas Krėvė. Skerdžius	Neringa Varnelytė
5. Vincas Kudirka. Lietuvos tilto atsiminimai	Aldona Bendoriūtė
6. Ieva Simonaitytė. Aukštųjų Šimonių likimas	Aušra Pukelytė
7. Svietiškos Antano Strazdo giesmės	Algirdas Latėnas
8. Saulius Šaltenis. Riešutų duona	Nerijus Gadliauskas
9. Šatrijos Ragana. Irkos tragedija	Nijolė Narmontaitė
10. Žemaitė. Marti	Aušra Pukelytė

SKAITOME TARMIŠKAI

Bendrinės Europos kalbos susidarė tarmių pagrindu. Lietuvių bendrinė kalba taip pat: už ją turime būti dėkingi ne tik dabartiniams vakarų aukštaičiams kauriškiams, bet ir panašiai kalbėjusiems buvusios Rytų Prūsijos (dar kitaip sakome Mažosios Lietuvos) baltsermėgiams ir striukiams, gyvu žodžiu palaikiusiems senosios lietuvių raštijos tradiciją. Mažoji Lietuva – senosios XVI–XVII a. lietuvių raštijos lopšys, ten gyvenę ir dirbę autoriai rašė savo gimtąja tarme...

Taigi bendrinė kalba, išaugusi iš vienos ar kelių giminingų tarmių kamieno, tampa ne tik tautos bendravimo ar susižinojimo, bet ir kultūros, mokslo, taip pat modernia naujųjų kompiuterinių technologijų priemone. Pamažu trinamos geografinės tarmių ribos, tačiau tolydžio auga ir plečiasi kūrybinės kalbos galios...

XXI a. pradžioje tarmė dažniausiai suvokiama kaip tam tikros gimtosios (gyvenamosios) vietos kalba. Tarmiškai ar tam tikra tarminės kalbos atmaina su bendrinės kalbos priemaišomis gali būti kalbama ne tik kaime, bet ir mieste. Pripažinkime, Mažeikiuose kalbama kitaip nei Telšiuose, Utenoje – ne taip kaip Alytuje ar Marijampolėje. Visi tradicinės tarmės bruožai jau neišlaikomi, bet vietinių kalbos variantų tarmiškumas vis dar labai ryškus.

Mokėti daugiau kalbų (vadinasi, ir tarmių!) – tai šiuolaikinio žmogaus pranašumas. Ir tarmės ar tarmiškumo apraiškos – ne vien kalbėjimas. Tai ir mąstymas, gyven-

sena, etnografiniai ar net raiškos skirtumai... Pavyzdžiui, spalvų ir atspalvių įvairovė skleidžiasi ne tik etnografinių kostiumų raštuose, bet ir šiuolaikinių dailininkų tapybos darbuose...

O ką jau sakyti apie žodinę kūrybą! Todėl kiekvienam bus įdomu paklausti, kaip tarmiškai skamba skaitomos lietuvių literatūros klasikų kūrinių ištraukos. Koks įtaigus tarmiškas žodis, kaip skirtingai banguoja žemaitiškos ir aukštaitiškos intonacijos, kokia „minkšta“ dzūkųojančių pietų aukštaičių kalba... O ši irgi skirtinga: vienokia Druskininkų, kitokia Punsko apylinkėse...

Nemanykime, kad šioje kompaktinėje plokštelėje skaitovai pateikia autentišką autoriaus tarmės vaizdą: taip nėra, nes nuo XIX a. pabaigos iki šiol mūsų tarmės smarkiai kito, didėjo arba traukėsi garsinių tarmės ypatybių ribos, be to, nevienodas ir autorių kūrybos tarmiškumo laipsnis... Skaitovai tarmiškai skaito pačių pasirinktus savo gimtosios ar kaimyninės tarmės autorių tekstus. Ir improvizuoja, nes jie visi buvo suredaguoti bendrine lietuvių kalba...

Taigi vertinkime šią plokštelę kaip gražią ir spalvingą improvizaciją, teikiančią ryškių tarminių bruožų, pavyzdžiui, Žemaitės Katrei ar Šatrijos Raganos Irkai... Jus pagaus ir santūriai vyriška, tačiau labai jausminga aukštaitiška Antano Strazdo, Jono Biliūno ar Sauliaus Šaltenio kūryba...

Tarmių raida neišvengiama: jos kinta visame pasaulyje, taigi ir Lietuvoje. Tačiau jų gyvastis mūsų rankose. Kūrybiškai integruotos į šiuolaikinio žmogaus gyvenimą, jos ir toliau mus maitins, teiks dvasios stiprybės tiek mums, tiek ir bendrinei lietuvių kalbai. Kad išliktume...

prof. dr. Danguolė Mikulėnienė,

Lietuvių kalbos instituto
Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vadovė,
vyriausioji mokslo darbuotoja

AR ŽINOTE, KAD...

- lietuvių kalboje skiriamos dvi pagrindinės tarmės – žemaičių ir aukštaičių.
- Lietuva skirstoma į penkis etnografinius regionus – Žemaitiją, Aukštaitiją, Suvalkiją, Mažąją Lietuvą ir Dzūkiją.
- širvintiškiai yra mažiausia rytų aukštaičių patarmė.
- *smagu* žemaičiui, kai sunku, o aukštaičiui – kai linksma.
- dzūkuoja ne tik pietų aukštaičiai, bet ir pietiniai rytų aukštaičiai vilniškiai.
- *žogaru* rytų aukštaičiai kupiškėnai vadino vilką.
- šiaurės žemaičiai yra dvejopi – telšiškiai ir kretingiškiai.
- pietų žemaičiai yra raseiniškiai ir varniškiai.
- didžiausia rytų aukštaičių patarmė yra panevėžiškiai.
- vakarų aukštaičiai skyla į kauniškius ir šiauliškius.
- rytų aukštaičių skiriamos šešios patarmės: vilniškiai, uteniškiai, anykštėnai, kupiškėnai, panevėžiškiai ir širvintiškiai.

- ties Ukmerge susieina bent trys aukštaičių patarmės – širvintiškiai, panevėžiškiai ir anykštėnai.
- istorinėje Mažojoje Lietuvoje anksčiau gyvavo baltsermėgių, striukių ir pajūrio žemaičių šnektos.
- *dangus* ir *gomurys* yra duonkepės krosnies dalys.
- gyvenamąjį namą lietuviai vadina ir troba, ir pirkia, ir namu, ir numu, ir gryčia, ir stuba.

Parengė dr. Violeta Meiliūnaitė

